

ЕВФЕМІЗМИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-ТЕМАТИЧНИХ ГРУП І ФУНКЦІЙ

У статті проаналізовано основні чинники формування поняття «евфемізм». На основі суспільно-політичного сайту «Українська правда» виокремлено найпоширенішу лексико-тематичну групу евфемістичних одиниць. Розглянуто особливості їхньої функційної специфіки в поєднанні зі способами творення евфемістичних сполук.

Ключові слова: маскування, евфемізм, воєнно-політичний дискурс, елевативна функція, дистортивна функція.

The article analyzes the main factors of formation of the concept of “euphemism”. On the basis of the socio-political website “Ukrainska Pravda” the most common lexical and thematic group of euphemistic units is singled out. The features of their functional specificity in combination with the ways of creating euphemistic compounds are considered.

Keywords: disguise, euphemism, military-political discourse, elevative function, distortive function.

У сучасному суспільстві можна помітити дедалі частіше використання евфемізмів у різноманітних сферах комунікації. Однак слід зазначити, що термін «евфемізм» у науковому дискурсі й на сьогодні виявляється недостатньо чітко визначеним і тому є об'єктом різнопланового тлумачення серед учених. Підсумовуючи погляди М. Булаха, В. Великороди, А. Галайчук та О. Тараненка, можемо сказати, що евфемізми — це одиниці-за-

мінники слів чи словосполучень, основна мета вживання котрих — відтворення позитивно-пом'якшувальної конотації до певних подій та явищ як мовних універсалій, які реалізують себе залежно від різних соціальних аспектів людської діяльності [1; 3; 5; 8]. Ми з'ясували, що найпоширенішими з-поміж них є характер полівираження евфемістичних одиниць, психологічний аспект впливу на адресата, а також намагання підтримувати норми соціального порядку в різних сферах людського спілкування, зокрема і в ЗМІ. На прикладі суспільно-політичного сайту «Українська правда» ми проаналізували особливості експліцитності евфемізмів із виділенням лексико-темантичних груп та особливостей їхнього функційного відтворення.

Найбільшою лексико-тематичною групою в цьому дослідженні виявилися евфемізми воєнно-політичного дискурсу, що їх ми за умовними прагматичними межами можемо розділити на дві підкатегорії.

До першої підгрупи належать евфемізми, що описують воєнну ситуацію з погляду української сторони. Більшість лексем є зрозумілими навіть без контексту (наприклад, «нестабільна ситуація», «зони конфлікту», «втрати на полі бою», «агресивний сусід», «ворог», «жива сила», «зіграти на руку», «корегувати вогонь ворога», «ескалація» замість загострення ситуації тощо). На наш погляд, ця тенденція може бути пояснена явищем, відомим як «несвідомі евфемізми», що його описав раніше Х. Роусон [10, с. 3]. Варто зазначити, що для комплексного аналізу наше дослідження було скеровано й на виявлення окремих евфемістичних одиниць у кожній підкатегорії, для тлумачення яких треба враховувати явище okazіоналізму. Зокрема, у цій підгрупі ми виявили два такі випадки: «Буданов іноді робить відрядження» та «повзуча перемога»:

- «При цьому президент із посмішкою зазначив, що голова ГУР Кирило Буданов **“робить іноді відрядження”** до окупованого Криму» [9, 27 серпня 2023];
- «Нам треба повільна, **повзуча перемога**» [9, 30 жовтня 2023].

Використання евфемізму «відрядження» в цьому прикладі демонструє виразну конспіративну функцію, виявляючи себе як «пом'якшувальний вислів», що виконує роль часткового замовчування або приховання інформації від певної аудиторії. Прямою вказівкою на двозначність евфемістичної лексеми вважаємо контекстуальне доповнення «азначив із посмішкою», що при застосуванні адресатом абстрактного мислення одразу розкриває весь контекст сказаного. З іншого боку, вислів «позвуча перемога» призначений приховати складні умови для успішного завершення українсько-російської війни. Цей евфемізм намагається нейтралізувати негативні аспекти та втрати, надаючи йому позитивне звучання (за В. Великогородою, вуалітивна функція) [3, с. 214].

Наступна підгрупа складається з евфемістичних одиниць, що описують воєнну ситуацію з російської сторони. У рамках цієї категорії виокремлюємо евфемізми, скеровані на ідентифікацію конкретних осіб як представників ідеологічних інтересів російської сторони: «визволителі» замість завойовників, «начальниця» замість колаборантки. Згідно з М. Гамзюком та Т. Бурою, решту лексем у цій групі можемо назвати «маскувальними» евфемізмами, що безпосередньо відтворюють особливості російської пропаганди фактично в кожній сфері її діяльності, починаючи від «спеціальної воєнної операції», «денацифікації» та «делітаризації» і закінчуючи «певним планом діяльності» чи «переобранням», яке мало б відбуватися на демократичних засадах, а не під примусом, чи «легітимізацією вторгнення», що намагається виправдати агресивний характер повномасштабної війни [2, с. 5; 6, с. 24]. Особливістю цієї групи вважаємо те, що фактично кожен евфемізм тут чітко прослідковується саме з урахуванням контексту, а його трактування залежить від явища окаяніалізму, що є підтвердженням надмірного ідеологічного тиску з боку російської сторони. Навіть умовний відступ із бойових позицій вони подають як «кроки доброї волі»: «...відступ

росіян з острова назвали **“кроком доброї волі”**», – що вказує більше на безвихідність становища, ніж на елемент перемоги після «виконаного завдання» [9, 30 червня 2022].

На основі проаналізованих одиниць цієї лексико-семантичної групи ми встановили, що однією з найпоширеніших функцій у ній є елевативна, яка, на думку О. Потапової, «є переважно методом представлення інформації адресату в більш позитивному світлі, тобто є засобом конотаційної гіперболізації» [7, с. 149]. Звідси робимо висновок, що так звані «маскувальні евфемізми» (відповідно до визначення М. Гамзюка) також мають відповідну функційну специфіку. Наприклад, у сучасних ЗМІ помічаємо чимало прикладів російської пропаганди, що намагається зменшити свої поразки шляхом гри зі словами: «жорстка посадка» замість аварії («Один із них від зіткнення здійснив **жорстку посадку**, через що одна людина загинула»), «кроки доброї волі», що означають відступ від бойових позицій («Відступ росіян з острова назвали **“кроком доброї волі”**») чи умовне «досягнемо цілей», які насправді самі по собі теж є лише замаскованими методами терору під назвою «денацифікація» та «демілітаризація») [9, 28 квітня 2022; 30 червня 2022].

Ще однією групою є вуалітивні та інтенціональні евфемізми, що у своєму поєднанні становлять так звану дистортивну функцію. Як зазначає В. Великорода, «дистортивна функція може бути результатом вуалітивної чи конспіративної функції і притаманна політичним, медичним евфемізмам та евфемізмам реклами» [4, с. 3]. Як наслідок, саме таке поєднання двох функційних особливостей має суттєві наслідки для розуміння ефективності різних стратегій впливу на приховування неприємних чи контroversійних аспектів повідомлень. Серед проаналізованих лексичних одиниць ми виявили, що більшість дистортивних евфемізмів стосуються насамперед теми воєнної ситуації з погляду російської сторони, що їх варто розглядати відповідно до контекстуального значення. До прикладу, «усунути від влади»

могло б означати просте позбавлення людини її політичних можливостей та функцій, але в одній із новин це передається як непрямий натяк на вбивство: «Зеленський заявив, що Росія хоче **усунути його від влади до кінця року**» [9, 21 листопада 2023]. Більша частина серед цих евфемістичних одиниць акцентується на так званих добрих цілях, які приховують справжні наміри російських загарбників стосовно українських територій. Найпоширенішими серед них вважаємо такі: «спеціальна воєнна операція» (війна), «визволителі» (загарбники), «демільтаризація» (примусове знищення військ), «денацифікація» (знищення нації шляхом терору) та «легітимізація вторгнення», що містить у собі два евфемістичні найменування (очевидним є застосування іншомовного запозичення в поєднанні з черговим «синонімом» до прямої номінації війни). У контексті наукового дискурсу розглядаємо це як маніпулятивну стратегію інформаційного впливу, скеровану на приховування агресивної природи дій під прикрасою «мирних інтенцій», що відповідає опису В. Великороди стосовно «перепони дистортивної функції в ефективності комунікації та досягненні мовленнєвого співробітництва» [4, с. 13]. Помічаємо, що більшість евфемізмів цієї групи утворено за допомогою іншомовних запозичень, проте не менш важливими серед цих лексем є також переосмислення сигніфікації для контрольованого перлокутивного ефекту.

Отже, основними мотивами використання евфемізмів воєно-політичного дискурсу в цьому дослідженні є прагнення «покрасити», замаскувати інформацію стосовно різних аспектів суспільно-політичного та суспільно-економічного життя як від усіх адресатів, так і від їхньої конкретної групи, проте не менш важливим, навпаки, є встановлення так званого порозуміння з аудиторією задля представлення критичних проблем у вигідному світлі.

Список використаних джерел

1. Булах М. Б. Евфемізми в медіатексті: функціональний аспект. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2017. № 33. С. 97–110.
2. Бура Т. «Новомова» російської пропаганди: історична закономірність чи ознака диктатури? *Студентські наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2022. № 16. С. 3–8.
3. Великорода В. Б. Механізми поповнення евфеміністичної лексики. *Сучасні тенденції розвитку мов*. 2009. № 4. С. 212–217.
4. Великорода В. Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» ; Львів. нац. ун-т ім. Ів. Франка. Львів, 2008. 19 с.
5. Галайчук А. Художні евфемізми та проблеми їх відтворення у перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. № 46. С. 231–239.
6. Гамзюк М. В. Воєнно-політичні евфемізми в сучасних німецькомовних засобах масової комунікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2022. № 1. С. 19–29.
7. Потапова О., Тимошук О., Бабай Л. Використання евфемізмів в англійській мові в номінаціях низькокваліфікованих професій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022 № 53. С. 148–151.
8. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
9. Українська правда. Українська правда. URL: <https://www.prawda.com.ua/> (дата звернення: 16.05.2024).
10. Rowson H. A. *Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk*. New York, 2002. 324 p.